

Татьяна Щурова

«Минет ли прошлое, сбудутся ль чаянья...»

Многие годы в отделе искусств Одесской национальной научной библиотеки собирается досье по истории Одесской киностудии – газетные вырезки, буклеты, пригласительные билеты и т. д. Все теплится надежда, что у исследователей дойдут руки до фундаментального труда по этой теме. Мы сможем предложить также немало книг, изданных несколько десятилетий назад и сравнительно недавно, которые могут составить своеобразную мозаику, дающую представление о разных периодах существования в Одессе этого удивительного вида искусства, которое ведет свою историю с 1907 года (110 лет нынче!), когда фотограф Мирон Гроссман создал частное киноателье «Мирограф».

Следует заметить, что постепенно возвращается интерес к личности и судьбе выдающегося механика Императорского Новороссийского университета Иосифа Тимченко, автора множества уникальных прибо-

ров и механизмов, изобретшего первый в мире прототип кинематографа. Вместе с изобретателем Михаилом Фрейденбергом они сконструировали летом 1893 г. «скачковый червячный механизм для прерывистого передвижения изображений на экран». Аппарат этот Тимченко продемонстрировал в январе 1894 г. в Москве на IX съезде российских естествоиспытателей и врачей. То есть он, оказывается, опередил Эдисона и Люмьеров. Об этом упоминал в своей «Истории киноискусства» польский киновед Ежи Теплиц в 60-е годы; есть аналогичные сведения в книге очерков Георгия Островского «Одесса, море, кино» (О., 1989). Однако имя Иосифа Андреевича Тимченко потом было прочно забыто, его кинетоскоп, увы, не сохранился.

Но, видимо, справедливость все-таки существует. В 1997 году во Львове вышла повесть журналиста и киносценариста Юрия Чернявского «Стук выходящего». Автор в начале 1960-х гг. работал на Одесской студии телевидения редактором молодежных передач (вел цикл «Музей знаменитых одесситов»). Чернявскому удалось в то время узнать много интересного из жизни Тимченко и Фрейденберга, познакомиться с Натальей Иосифовной Тимченко (дочерью изобретателя). К сожалению, написанный сценарий фильмом не стал, и лишь спустя годы появилась повесть... Настоящим подарком для исследователей можно считать книгу Владимира Миславского «Механик-изобретатель Иосиф Тимченко в документах и воспоминаниях» (Х., 2012), в которой помимо тщательного изложения фактов – прекрасный иллюстративный материал. В 2014 году одесское издательство «Optimum» выпустило книгу Алекса Рапопорта «Всемирно известно, что кино в Одессе было рождено». Все эти книги дополняют одна другую, и перед нами предстает непростая судьба талантливого

тографическая организация просуществовала недолго, с 1922 по 1930 годы, но сумела объединить всю отрасль – киностудии, кинопрокат, кинопромышленность, кинообразование. Причем Одесская кинофабрика почти шесть лет была единственной в советской Украине. На западный манер здесь возводился киногородок, высаживались деревья, закупалось зарубежное оборудование. Таким образом, Одесская кинофабрика получила возможность обеспечить экраны внутри страны и за ее пределами фильмами отечественного производства. Для тех, кто захочет серьезно заняться историей этого периода кино, можно посоветовать книгу харьковского киноведа, историка кино Владимира Миславского «Становлення кіногалузї в Україні 1922-1930 років: протиріччя часу і розмаїтність тенденцій» (Х., 2016). Автору удалось на материале прессы 1920-х – начала 1930-х гг. дать анализ важнейших задач ВУФКУ, например формирование нормативно-правовой базы, кадровой политики, экспортно-импортной деятельности. Государство в то время четко понимало, что кино становится мощным орудием воздействия на массы, объединяет в себе «театр, школу и газету».

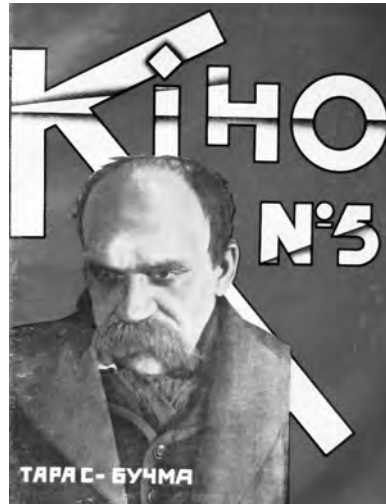
Режиссер П. Чардынин. Шарж

А этим летом во время книжного фестиваля «Зеленая волна» повезло пополнить фонды ОННБ отличным фотоальбомом «Український кіноплакат 1920-х років. ВУФКУ» (К., 2015), подготовленный Национальным центром Александра Довженко. В нем использованы коллекции Книжной палаты Украины имени Ивана Федорова, архивы Украины и России, Австрийского музея кино, личных коллекций и др.

Знакомясь с историей кино в Одессе, не обойтись без справочных изданий. Это книга Светланы Зинич и Нонны Капельгородской «Знято в Одесі» (О., 1969) и «Анотований каталог фільмів... 1917-2004 рр.», составленный Вадимом Костроменко и Евгенией Рудых. По этим источникам понятно, насколько насыщенной была творческая жизнь Одесской кинофабрики в 20-е годы. Здесь начинали работать режиссеры Лесь Курбас, Иван Кавалеридзе, Александр Довженко, Марко Терещенко, снимались фильмы по сценариям Исаака Бабеля, Владимира Маяковского, Микола Бажана, работали замечательные актеры – чего стоят

только роли Амвросия Бучмы! В те годы закладывались прочные традиции, появились фильмы, которые не только украсили летопись кино, но и стали мировой классикой.

Одесса оставила заметный след в истории немого кино. На страницах альманаха «Дерибасовская – Ришельевская» мы не раз отмечали, в частности, фильмы Петра Чардынина, режиссера, умевшего «подать» актера. В его лентах Вера Холодная, Осип Рунич, Владимир Максимов становились кумирами публики. Снова вспомним имя Владимира Наумовича Миславского, который не так давно издал книгу «Одесса... Немое кино, 1897-1930» (Х., 2015). Это фильм-биографический справочник (тираж всего 50 экземпляров). По сути, он представляет собой

энциклопедию одесского немого кино. Дается подробная информация об игровых фильмах, кинохронике, анимациях. Даты, факты, биографические справки, сведения о кинотеатрах и кинопрокатных организациях, дана также библиография.

Напоследок хочется угостить вас редкой публикацией из журнала «Кіно» (Х., 1926, № 6-7). Это очерк Юрия Яновского «Hollywood в Одесі». Он во времена ВУФКУ работал редактором на Одесской кинофабрике, имел возможность наблюдать за кинопроцессом и сумел занимательно, с доброй иронией рассказать своим современникам о «кинокухне». Оказалось, что нам это тоже очень интересно.

Hollywood в Одесі

У столовці кіно-фабрики завжди б'ються істерично двері, а за столовкою обривається червона земля – і на це місце стають, коли хочуть понюхати морської меланхолії. Найбільше сюди бігають молоді автори і футуристи-поети, стають і, задумливо попихуючи люлькою, спостерігають далекі і таємні кораблі, що мають вивезти їх на тропіки. Далеко внизу шавкає об пісок,

... найбільше зодні бізнесу, нобілі актори й футуристи ...

... кращого ж дна слави Одеси, що Чарлі Чаплін народився від великого грузчика Каплана ...

налітаючи, море і утворює свист і морський шум на березі та в повітрі. Під знаком цих романтичних шумів проходить і робота в Одеській «Голлівуді».

Одесити – народ гарячий і симпатичний. Найбільш за все вони кохають Одесу і найбільш за все – чекають дня, коли вона стане «вільним г'юродом». Всі славетні люди з історії й географії, як відомо, були одесітами – це першого-ж дня скаже Одеса, запевняючи вас, що Чарлі Чаплін народився на одеській Молдаванці – від веселого «грузчика Каплан». Той-же Чарлі – «в дні своєї юности» бігав босоніж на березі під кіно-фабрикою і, кидаючи в Чорне море камінці, згорав на одеському сонці. Ніхто навіть не подумав накрутити з нього кількох паршивих метрів фільму – цього босого, й замураного хлопця, в якому текла талановита кров грузчика Каплана.

Коли ви довірливо слухатимете, не перериваючи ні разу промовця, – ще й не те почуєте. Вам доведитимуть, що Дуглас Фербенкс є незаконний син «тітки Рухлі» з пристані. Вона ще була тоді молодою і вродливою юнкою з очима «як море», зтомилася після довгого робочого дня, таскаючи цукор на широкій спині, – і лягла спати на теплому камені одеської ночі.

Цим скористався молодий мрійник з американського корабля «White House» і засліпив соромливу дівчину золотом та подарунками. До самого ранку умовляв він її сотнею різних мов серед пор-

тових запахів. Камінь кришився, розпадаючись на порох, від жаркої промови моряка.

А на ранок молода Рухля крізь сльози дивилась на «White House», – як увозив він частину її серця і папу її майбутнього сінка – Дугласа.

Багато ще де-чого почуєте ви від одесита, коли він заб'є вашу молодість феєрверком сенсацій. А коли ви людина була і обіллете його вогонь водою вашого скепсису та скажете, що Одеса «так собі» – він огляне вас призириливо і викине свого останнього козиря:

– Так собі! А море? Країна веселого народу – це Одеса. На широких вулицях її росте ніби трава, бо кожний одесит не ходить ніколи просто, а все наче обминає якусь травинку. П'яні там – перші лицарі «Веселого Ордену». Вони ходять на тротуарах сотнями – витончені, чемні й граціозні, і своєю вдачею можуть звести з розуму навіть не одесіта.

Там тридцять три адміністратори тридцяти трьох кіноекспедицій що-літа кінофікують місто. Ви можете тепер серед білого дня підійти до кожного одесита – хай на ньому буде каракуль і котік – і запропонувати йому участь у фільмові. Вас не пошлють до чорта і не покличуть міліціонера, а, ввічливо усміхнувшись, питатимуть за ціну. Там, кажуть, одного прекрасного літнього дня після-обіда, коли агенти різних компаній вийшли

... на одеситів, на Дугласа Фішермана і жвавою і сміливою...

приймати з пароплавів банани й корицю, – не знайшлося в гавані й одного грузчика – вони грали десь для фільма красиво й шумно.

Але це все – як фон. Він віситиме над нами весь час – цей незвичайний килим одеських звичаїв. Темна

... не знайшлося в гавані й одного грузчика – вони грали десь для фільма красиво й шумно.

південна ніч покриє нас своєю яткою, на чорному небі стоятимуть завжди кілька ясних зорь, наче кинув хтось у небо якор – одеський герб. Тихий свист, шум, гуркотіння трамваїв – це все стихатиме в місті, залишатиметься позаду і не перейде паркана кіно-фабрики.

Ніч. Два павільони стоять і світяться з середини, наче це хтось поставив вершки маяків на землю. Десятки прожекторів повертаються в павільонах, і ворушиться там клубок великого світла.

Знімають «Франкфурт на Майні». (На фабриці кожну назву перекручують по своєму: там є ще – «Синій кампот», «Підозріле баракло», «В пазурах операторів», «Той, хто одержуй ляпаса», «К.П.П.» – «Коли пити перестануть?» і інше).

Кафе німецького портового міста виграє вогнями й огниками. Гример пудрить підряд носи всім присутнім. Оператор свариться з освітлювачем, вимагаючи додаткових «павуків» і наказує «Мар'ю Іванівну» повернути ще більше. Адміністратор сидить на кріслі і до нього бігають, і від нього тікають помрежі й реквізитори.

Адміністратор заряжає принесений револьвер і намагається вистрілити: п'ять осічок підряд. Лайка з реквізитором, а в цей час револьвер стріляє випадково і забирає на себе добру половину лайки. Актори і статисти соромливо топчуться вкупі коло дверей – вони з жахом і завмиранням серця дивляться на страшні очі «юпітерів» та «вайнертів».

Режисер – цей маг ставлення фільмів – замислився вище міри. У нього саме родяться геніяльні ідеї. Він сидить на самому версі драбини посередині павільону і, затуливши рукою рота, мрійливо кудись дивиться. Може він відшукує крізь шкляний дах павільона синє небо і ту нещасливу зірку, під якою він родився. Через це режисер не звертає ні на що уваги, і лише похитується разом з драбиною, коли хтось, пробігаючи, зачепить її плечем.

Але все ось готове. Режисера заганяють наниз реквізитною пляшкою і повертають до сучасності. Акторів поставлено на місце. Гремить режисерський тенор і кліпають очима «павуки», шиплять, белькочуть щось невідоме і риплять – наче хтось пальцем по шклу. Репетиція!

Оператор висловлює початок свого обурення. Режисер одривається від репетиції і щось хоче пояснити операторові. Останній

не слухає: «крупних планів» з цієї точки не вийде, його художній смак та довга практика протестують, він підвищує голос.

В цей час загорається все світло. Режисер і оператор стрепенулися, як коні від бойового сигналу. Оператор викидає рештки аргументації:

– Що я вам – крутильщик?!
Я художник!

Але це все для очистки совісти. Оператор і сам не вірить тому, що сказав. Крутить.

Тепер перейдімо двір – не впадїть, глядіть, через дроти електричної проводки – підемо до другого павільона, де знамають «Підозріле барахло». Ніч темна після прожекторів, як смола. Вітер. На обличчя вам сяде дві крихти соли з моря. Заходимо.

Неймовірне світло засліпить очі. Коли ви станете в темний куток і насунете на очі кашкета, вам пощастить роздивитися павільон. Віл порожній, як душа скептика. Велика кімната – казарма – всю стелю вкрито сонцями «павуків», великих і малих, на середині кімнати одинокий стіл і за столом одинока істота – машиністка. Вона нагадує мученицю на пекельній сковороді, і сльози закривають їй очі.

Режисер нервово бігає з кутка в куток. Помреж із рупором – за ним слідом. Адміністратор умовляє освітлювача не хвилюватися з того, що кінчаються вуглі в лампах. Найнапружене чекання. Де-ж, однак, оператор?

Цей спокійний чоловігя нахилив свій апарат над головою машиністки і ось уже п'ятнадцять хвилин розглядає її крізь апарат, наче ботанік якусь мікроскопічну рослину.

Режисер не витримує – він посилає помрежа до оператора. Помреж, зрадівши, що знайдеться діло для його рупора, підходить на два кроки до оператора і в рупор передає останньому волю хазяїна з'йомки.

З-за купи дерев'яних колон приходить німець-архітект. На цього режисер сипле своє незадоволення з декорацій. Флегматичний німець одразу не розуміє, чого від нього хочать. А потім, загорівшись, викрикує:

– Що я вам – халтурщик?! Ich bin Künstler! (Я – художник).

Вийдімо знову на свіже повітря. Вони зараз помиряться – це їхня розвага, бо так впливає одеське повітря. Робота йтиме далі, аж до глибокої ночі.

Ось ми вийшли. Вам не здається, що море гладить вашу щоку лайковою рукавичкою? Одеська ніч висить, і на небі якор – одеський герб. Море внизу плеще. Найбільше сюди бігають молоді автори та футуристи-поети, і спостерігають далекі кораблі, що мають повезти їх на тропіки.

Юр. Юрченко

